

Aspecte ale funcționării Mitropoliei Ungrovlahiei până la începutul secolului al XV-lea

Vasile Mărculeț

vasmarculet@yahoo.com

vasilemarculet@gmail.com

Cuvinte cheie: Mitropolia Ungrovlahiei, Patriarhia Ecumenică, Țara Românească, Nicolae Alexandru, Yakintos, Hariton, Antim, Theodoros, Euthymios (Eftimios), Vicina, 1359.

Paralel cu unificarea politico-teritorială a formațiunilor politice sud-carpătice s-a produs, cu certitudine, și procesul de unificare a instituției bisericești, respectiv episcopii care funcționau pe lângă fiecare cneaz sau voievod au fost puși sub autoritatea unui singur ierarh, foarte probabil, cel al organizării politice în jurul și sub egida căreia s-a realizat unificarea. Foarte posibil, în noul context, în condițiile în care noua organizare ecleziastică nu era încă recunoscută canonic, acesta își asuma doar onorific titlul de arhiepiscop sau mitropolit¹.

Mitropolia Ungrovlahiei – consacrarea canonică și contextul politic în care s-a produs. Practica organizării bisericești, paralel cu cea politico-statală, a reprezentat o caracteristică atât în cazul Imperiului Bizantin, cât și în cazul altor state ortodoxe aflate în sfera de influență a acestuia. Evenimente și acțiuni similare se vor fi petrecut, cu certitudine, și în cadrul procesului de formare a Țării Românești. Ca urmare, când Basarab I (a.1324-1351/1352) a rămas singurul domn în statul românesc de la sud de Carpați, ierarhul de la curtea sa va fi devenit onorific arhiepiscop sau mitropolit. Din păcate însă, până în anul 1359, când actele patriarhale îl atestă pe Yakintos, mitropolit de Vicina, transferat în fruntea Mitropoliei Ungrovlahiei, nu cunoșteau niciun arhieru al Bisericii muntene.

Organizarea ecleziastică centralizată, realizată odată cu formarea statului nu avea încă recunoașterea canonică a Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol, autoritatea bisericească supremă în Răsăritul ortodox. Consacrarea canonică a eparhiei muntene avea să fie obținută de voievodul Nicolae Alexandru (1351/1352-1364), fiul și succesorul lui Basarab I, în mai 1359, după tratative cu autoritățile politice și ecleziastice bizantine. Decizia sinodală din mai 1359, în care numeroși istorici au văzut actul de întemeiere a Mitropoliei Ungrovlahiei, nu reprezintă altceva decât **acceptarea și recunoașterea** de către Patriarhia Ecumenică a unei realități existente *de facto* și nicidecum actul de creare a unei noi eparhii². Conchidem deci că cele două acte patriarhale – hotărârea sinodală de transfer a lui Yakintos de la Vicina în fruntea

¹ C. C. Giurescu, *Întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei*, în BOR, LXXVII, 1959, 7-9, p. 676-678; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991, p. 255-256.

² Pentru diversele opinii exprimate, vezi: N. Dobrescu, *Întemeierea mitropoliilor și a primelor mănăstiri din țară*, București, 1906, p. 36-39; C. Marinescu, *Înființarea mitropoliilor în Țara Românească și Moldova*, în AARMSI, s. III, t. II, 1924, p. 247-248; N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, București, 1928, p. 32-33; I. Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Cluj-Napoca, 1995, p. 34; C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 678-680; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 256.

Mitropoliei Ungrovlahiei și o scrisoare a patriarhului Kallistos I prin care domnul muntean era informat cu privire la decizia sinodului patriarhal³ – confirmă concluzia privind recunoașterea și consacrarea canonică a Mitropoliei Ungrovlahiei, nu înființarea ei. Faptul că Mitropolia Ungrovlahiei fusese înființată înaintea consacrării sale canonice este confirmată de o consemnare din hotărârea sinodală în care se precizează că „*el (Nicolae Alexandru, n.n.) a și chemat cu câțva timp înainte la sine pe cel care se afla în vecinătatea lui, pe preasfințitul mitropolit al Vicinei*”⁴.

Prin actul din mai 1359, Țara Românească primea și o ierarhie bisericească oficială, recunoscută de forul suprem al Bisericii Orientale, Patriarhia Ecumenică de Constantinopol și marele său sinod. Se desăvârșea astfel procesul de organizare a unei instituții fundamentale a statului medieval muntean.

Obținerea recunoașterii și a consacrării canonice a Mitropoliei Ungrovlahiei de către Nicolae Alexandru nu s-a realizat însă ușor. Atingerea acestui obiectiv i-a impus domnului Țării Românești intense și numeroase demersuri diplomatice la Constantinopol. Actele patriarhale de care dispunem, confirmă faptul că domnul muntean „*a cerut nu numai o dată, ci de mai multe ori prin scrisorile sale și s-a rugat de smerenia noastră și de dumnezeiescul și sfântul sinod de pe lângă dânsa, ca să fie de acum înainte și în viitor, el și întreaga lui stăpânire și domnie, sub jurisdicția ecleziastică și călăuzirea preasfintei mari biserici a lui Dumnezeu de la noi, și să facă parte din dumnezeiescul și sfântul sinod, avându-l pe acesta drept păstor legiuit a toată Ungrovlahia*”⁵.

Autoritățile bizantine, politice și ecleziastice, au intuit în cererile domnului Țării Românești posibilitatea subordonării Bisericii muntene de către Biserica bizantină. Ca urmare, în pofida reticenței Patriarhiei Ecumenice față de constituirea unor noi eparhii, ele au acordat recunoașterea solicitată, dar numai după ce a obținut „*asigurarea cu jurăminte și promisiunea scrisă a acestui preanobil mare voievod de către sfânta Biserică a lui Hristos, catolicească și apostolească, în virtutea căreia Biserica Ungrovlahiei se va afla pururea în subordinea acesteia și de la aceasta va primi ea arhieriu legiuit*”⁶. Aceluiași scop avea să-i servească și numirea în scaunul mitropolitan al Țării Românești numai a unor arhieriei greci.

Constituirea și consacrarea canonică a Mitropoliei Ungrovlahiei s-a consumat într-un climat politic complex. În cadrul său, rolul determinant a revenit situației conflictuale instituite în relațiile munteano-maghiare la sfârșitul deceniului 6 al secolului al XIV-lea. Cum s-a ajuns la această stare de fapt și care a fost evoluția sa constituie principalele aspecte ale procesului în discuție asupra cărora ne vom opri în continuare.

La cumpăna deceniilor 4 și 5 ale secolului al XIV-lea pe scena politică internă a principalilor protagoniști ai relațiilor politice central și est-europene – Regatul Ungariei, Hoarda de Aur și Țara Românească – surveneau mutații decisive, atât pentru evoluția lor internă, cât și pentru orientarea lor politică externă. Prin 1340, Basarab I îl asocia la domnie pe fiul său Nicolae Alexandru, care devenea adevăratul conducător al statului muntean în ultimul deceniu de domnie a părintelui său. În 1341 înceta din viață marele

³ Fr. Miklosich, I. Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV-MCCCCII*, t. I-II, Vindobonae, 1860-1862, p. 383-388, doc. CLXXI/I-II; Hurmuzaki, XIV/1, p. 1-6, doc. III-IV.

⁴ *Ibidem; Ibidem*, p. 2, doc. III.

⁵ *Ibidem*, p. 383, doc. CLXXI/I; *Ibidem*, p. 1, doc. III.

⁶ *Ibidem*, p. 385, doc. CLXXI/I; *Ibidem*, p. 3, doc. III.

han Özbeq (1312/1313-1341), sub a cărui domnie Horda de Aur atinsese puterea sa maximă, iar după 1327 fusese aliatul și protectorul lui Basarab I. Moartea sa arunca statul mongol într-o gravă criză politică internă. În 1342 înceta din viață regele Carol Robert de Anjou (1310-1342), învinsul de la Posada (1330), pe tronul Ungariei urcând Ludovic I de Anjou (1342-1382), care va imprima politicii externe a regatului angevin o accentuată componentă expansionistă la răsărit de Carpați și spre gurile Dunării.

Criza politică a Hoardei de Aur, căzută în vârtoarea luptelor interne la moartea lui Özbeq, priva statul muntean de principalul său suținător în fața amenințării maghiare. În acest context politic nefavorabil Țării Românești, coregentul Nicolae Alexandru imprima o orientare complet schimbată politicii externe a statului muntean, față de epoca anterioară. După 1342, abandonând alianța cu Horda de Aur, coregentul muntean orienta Țara Românească spre alianța cu Ungaria, căreia îi accepta suzeranitatea, și spre tabăra puterilor catolice, patronată de papalitate. Conform însemnărilor din *Chronicon Budense*, acceptarea suzeranității maghiare de către coregentul Nicolae Alexandru s-ar fi consumat în anul 1343⁷. Cert este faptul că în a doua jumătate a anului 1345 noua orientare politică a Țării Românești era un fapt împlinit. Numai așa se explică scrisoarea adresată la 17 octombrie 1345 de papa Clementus VI lui Ludovic I în care face referiri și la „românii ce locuiesc în părțile Țării Românești” dintre care „unii au ajuns să cunoască drumul adevărului, prin îmbrățișarea credinței catolice”, prin care suveranul Ungariei era apostrofat ca i-a reținut scrisorile către unii potentați locali, între care și „Alexandru al lui Basarab”, care se afirmaseră ca susținători ai prozelitismului catolic⁸. Aceleiași orientări politice i se subscrie și căsătoria coregentului muntean cu doamna Clara, de confesiune catolică.

Alianța munteano-maghiară se va manifesta în această perioadă îndeosebi în plan militar în campaniile întreprinse împotriva mongolilor. Succesele obținute de forțele munteano-maghiare în luptele cu mongolii între 1345 și 1347 au condus la reculul puterii mongole de la răsărit de Carpați și la replierea sa spre stepele nord-pontice.

Principalul beneficiar al succeselor împotriva mongolilor a fost Regatul Ungariei. În urma refluxului puterii mongole ca urmare a succeselor militare munteano-maghiare, la începutul anului 1347, Ludovic I reconstitua în regiunile central-sudice ale Moldovei și estice ale Munteniei, în teritoriile ce aparținuseră până la 1241 fostei Episcopii a Cumanilor, Episcopia Milcoviei, pusă sub jurisdicția ecleziastică a Arhiepiscopiei maghiare de Kalocsa. La 29 martie 1347, papa Clementus VI îi solicita lui Ștefan, arhiepiscopul de Kalocsa, să-l numească în fruntea nou-numitei eparhii pe Thomas de Nympti, lector al ordinului călugărilor Sf. Augustin⁹. Concomitent, în regiunile central-nordice ale spațiului dintre Carpați și Prut, suveranul Ungariei pune bazele unei mărci militare condusă de Dragoș, voievodul românilor maramureșeni, în dependență de coroana maghiară¹⁰.

Colaborarea munteano-maghiară a avut și importante rezultate de natură economică. Dintre acestea, cel mai important l-a constituit deschiderea unei însemnate

⁷ *Chronicon Budense post elapsos ab editione prima et rarissima tercentos sexaginta quinque annos*, secundam adornavit, textum recognovit, notis illustravit, lemmata ac indices adiecit, et praefatus est: Iosephus Podhradczky, Budaë, 1838, p. 268.

⁸ Hurmuzaki, I/1, p. 697-698, doc. DLI; DRH, D, I, p. 60-61, doc. 32.

⁹ Hurmuzaki, I/2, p. 45, doc. IV; DRH, D, I, p. 63-65, doc. 34.

¹⁰ *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI* publicate de Ion Bogdan, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959, p. 6, 14, 39, 43, 48, 55, 60, 69, 154-155, 159-160, 167-168, 177, 189, 199.

artere comerciale continentale ce lega Marea Neagră cu Europa Centrală prin teritoriile estice ale Țării Românești, Transilvaniei și Ungariei¹¹. Principala beneficiară a acestui succes a fost și de această dată Ungaria, care și-a asigurat controlul asupra unui important culoar, străbătut de drumul comercial în cauză, situat în extremitatea orientală a Țării Românești, delimitat de cursurile superioare și mijlocii ale râurilor Buzău și Prahova și de cele inferioare ale Ialomiței și Siretului, ce lega sud-estul Transilvaniei de Dunărea maritimă¹², unde ființa principalul port muntean Brăila și centrele bizantino-genoveze Vicina, Chilia și Lykostomo. Nu cunoaștem modul în care și-au împărțit cele două state beneficiile rezultate în urma comerțului derulat pe acest drum comercial. Probabil, acesta a fost exploatat, cel puțin temporar, în sistemul unui condominium munteano-maghiar, principalul beneficiar rămânând însă Regatul Ungariei.

Un deceniu mai târziu, la 28 iunie 1358 regele Ungariei acorda imunități comerciale negustorilor brașoveni în drum spre gurile Dunării, „între Buzău și Prahova, adică din locul unde se varsă în Dunăre râul numit Ialomița până în locul unde se varsă, de asemenea, în Dunăre râul numit Siret”¹³. Semnificativ pentru demersul nostru este faptul că actul regal din 28 iunie nu face nici cea mai mică referire la existența vreunei jurisdicții muntene asupra acestor teritorii.

Actul unilateral al lui Ludovic I își relevă la o analiză atentă și pertinentă o dublă semnificație: economică și politică. În plan economic, privilegiul comercial acordat brașovenilor, urmarea punerea în legătură directă a comerțului brașovean cu cel genovez de la gurile Dunării. Măsura inițiată priva Țara Românească de importanțele venituri pe care i le-ar fi adus vămuirea mărfurilor tranzitate și tranzacționate de-a lungul culoarului amintit. În plan politic, măsura economică inițiată de suveranul Ungariei reliefa o fațetă bine disimulată a politicii sale: aceea de a transforma controlul asupra respectivului culoar din răsăritul Munteniei într-o stăpânire efectivă.

Politica regelui Ungariei a determinat reacția imediată a lui Nicolae Alexandru, domnul Țării Românești procedând la modificarea radicală a orientării politice externe a statului său. Cel mai probabil, încă în cursul anului 1358, domnul muntean a denunțat relațiile de vasalitate care-l legau de regele Ungariei asumându-și prerogativele unui suveran independent. A abandonat alianța cu lumea catolică orientându-se spre Bizanț și lumea ortodoxă. În schimbul concesiilor de ordin religios făcute – subordonarea Bisericii Țării Românești Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol și acceptarea mitropoliților greci numiți de patriarhie în fruntea Bisericii muntene – autoritățile bizantine îi acordau recunoașterea internațională a statutului de sine stătător. Titlul domnesc asumat de domnul muntean și confirmat de autoritățile constantinopolitane, de „*mare voievod și singur stăpânitor (authentos)*” sau „*mare voievod și domn de sine stătător*”¹⁴ este expresia irefutabilă a noului statut internațional al statului românesc sud-carpatic.

Ruptura survenită în relațiile munteano-maghiare în 1358-1359 își află reflecția în câteva acte emise de cancelaria regală a Ungariei, unele contemporane altele tardive. La 29 august 1359 Ludovic I acorda o danie pentru „*vrednicia credincioaselor*

¹¹ Șt. Papacostea, *Genovezii în Marea Neagră și integrarea Europei centrale în comerțul internațional*, în RI, VII, 1996, 7-8, p. 478; Idem, *Un tournant de la politique Génoise en mer Noir au XIVe siècle: l'ouverture des routes continentales en direction de l'Europe centrale*, în Idem, *La Mer Noire carrefour des grandes routes intercontinentales 1204-1453*, București, 2006, p. 197.

¹² Hurmuzaki, I/2, p. 58, doc. XLI; DRH, D, I, p. 72, doc. 39.

¹³ *Ibidem; Ibidem*.

¹⁴ Fr. Miklosich, I. Müller, *op. cit.*, I, p. 383, 386, doc. CLXXI/I-II; Hurmuzaki, XIV/1, p. 1, 4, doc. III-IV.

slujbe”, lui „Karapeh, Stanislau, Neagu, Wlanijk, Nicolae și Ladislau, fiii lui Ladislau, fiul lui Zarna, credincioșii noștri români, care în vremea când Alexandru Basarab, voievodul Țării Românești, nu voia să ne recunoască de domn al său firesc – pentru credința ce trebuie s-o păzească față de noi și de sfânta coroană – au stat alături de maistatea noastră cu atâta statornicie, încât nici paguba în averile lor, nici pustierea averilor lor, nici loviturile morții, nici spaima [pricinuită] de alte primejdii, nu i-au putut abate de la această statornicie în credință, ba, mai mult, părăsindu-și toate moșiile și bunurile lor aflătoare în Țara Românească ni s-au îmbiat ei înșiși maiestății noastre ca să ne slujească cu credință”¹⁵.

Documentul prezentat relevă fără dubii faptul că noua orientare politică a lui Nicolae Alexandru nu a întrunit unanimitatea clasei politice muntene. Mai mult chiar, documentul permite concluzia că Ludovic I avea un important număr de susținători în rândul acesteia, adepți care nu au ezitat să-și trădeze domnul refugiindu-se la curtea suveranului Ungariei.

Un al doilea document, care evidențiază conflictul munteano-maghiar a fost emis de cancelaria lui Ludovic I în 5 ianuarie 1365 în împrejurări identice. Documentul în cauză face referire la „răposatul [Alexandru], voievodul Țării Românești, ca unul ce și-a uitat binefacerile primite de la noi și ca un nerecunoscător, încă de pe când se bucura de viața [aceasta] pământească [...] nu s-a înfricoșat [să calce] cu îndrăzneală cutezătoare credința sa cu care s-a legat [față de noi] cât și scrisorile întocmite între noi și el, cu privire la anumite înțelegeri, dări și [...], convenite nouă [în temeiul] stăpânirii noastre firești”¹⁶.

Paralel cu demersurile diplomatice la Constantinopol, domnul muntean a eliminat prezența maghiară din răsăritul Țării Românești. Cum s-au derulat evenimentele nu știm în absența completă a oricăror informații. Cert este însă faptul că în mai 1359 domnul Țării Românești își întinsese deja stăpânirea asupra teritoriilor de la nord de gurile Dunării. Numai așa se explică scurta aserțiune din hotărârea sinodală prin care mitropolitul Yakintos de la Vicina, era numit în fruntea Mitropoliei Ungrovlahiei, despre care se preciza că „se afla în vecinătatea lui (a lui Nicolae Alexandru, n.n.)”¹⁷. Pe baza acestei constatări, conchidem că această vecinătate a lui Nicolae Alexandru cu Yakintos nu putea fi decât una teritorială pe linia Dunării maritime, mai concret o vecinătate între teritoriile aflate sub jurisdicția lor.

Concomitent, la răsărit de Carpați, foarte probabil, sub influența evenimentelor din Țara Românească și în strânsă legătură cu acestea, se producea o revoltă a populației locale împotriva stăpânirii angevine. Riscul pierderii controlului asupra acestor regiuni l-a determinat pe Ludovic I de Anjou să-și concentreze întregul efort militar împotriva răzvrătiților din Moldova, pe care i-a adus la ascultare cu concursul românilor maramureșeni, conduși de voievodul Dragoș, fiul lui Gyula¹⁸, trecând în plan secundar problema din Țara Românească. În aceste condiții, deși înfrântă în această fază - va avea însă un succes deplin numai câțiva ani mai târziu sub conducerea unui alt voievod maramureșan, Bogdan de la Cuhea - mișcarea împotriva stăpânirii maghiare din Moldova, atrăgând asupra sa intervenția militară angevină, va contribui indirect la succesul acțiunii antimaghiare a statului românesc sud-carpatic.

¹⁵ Hurmuzaki, I/2, p. 60, doc. XLIII; DRH, D, I, p. 73-74, doc. 40.

¹⁶ DRH, D, I, p. 78-79, doc. 42.

¹⁷ Fr. Miklosich, I. Müller, *op. cit.*, I, p. 383, doc. CLXXI/I; Hurmuzaki, XIV/1, p. 1, doc. III.

¹⁸ Hurmuzaki I/2, p. 61-62, doc. XLIV; DRH, D, I, p. 75-78, doc. 41.

Acțiunea politico-militară a lui Nicolae Alexandru din anii 1358-1359 a reprezentat debutul unui proces complex și îndelungat, întins pe durata unei jumătăți de secol, de înaintare a Țării Românești spre răsărit. Procesul, desăvârșit la cumpăna secolilor XIV-XV, va avea ca finalitate transformarea Țării Românești în stat pontic¹⁹.

În plan religios, ruptura survenită în raporturile munteano-maghiare, abandonarea de către Nicolae Alexandru a taberei catolice și orientarea spre Bizanț și lumea ortodoxă a avut urmările cunoscute. Ea s-a materializat în punerea Bisericii Țării Românești în dependență de Patriarhia Ecumenică de Constantinopol și consacrarea Mitropoliei Ortodoxe a Ungrovlahiei. Prin această măsură, un incontestabil succes diplomatic, tânărul stat medieval Țara Românească era înzestrat cu una din instituțiile sale fundamentale – Biserica – pe deplin constituite și superior organizate.

Jurisdicția mitropolitului Ungrovlahiei până la începutul secolului al XV-lea. Constituirea și consacrarea canonică a Mitropoliei Ungrovlahiei în contextul istoric prezentat pune în atenția specialiștilor o problemă legată de jurisdicția ecleziastică a mitropoliților Ungrovlahiei în această etapă de debut a funcționării canonice a Mitropoliei Ungrovlahiei. Opiniile exprimate de cercetători cu privire la acest aspect sunt deosebit de variate²⁰, iar absența informațiilor face și mai dificil un demers în acest sens.

Titulatura și jurisdicția primului Mitropolit al Ungrovlahiei sunt puțin cunoscute. În corespondența purtată în mai 1359 cu domnul muntean Vladislav I, patriarhul ecumenic Kallistos I îl numește pe Yakintos „*la Biserica a toată Ungrovlahia*”, respectiv mitropolit „*a toată Ungrovlahia*”²¹. De altfel, însuși mitropolitul Yakintos într-o scrisoare adresată patriarhului ecumenic, prin care se arăta dispus să renunțe la arhieriei, pentru a demonta suspiciunile ce planau la Constantinopol cu privire la fidelitatea sa față de Patriarhie, îi cerea acestuia sa-l numească pe dikaiophylax-ul Daniel Kritopoulos ca arhieru „*a toată Ungrovlahia*”²².

Aceste informații, ne permit concluzia că încă din momentul investirii sale mitropolitul Ungrovlahiei își exercitat jurisdicția asupra întregului teritoriu al Țării Românești. Cu titlu de ipoteză, considerăm ca foarte plauzibilă posibilitatea ca în această epocă de început a eparhiei muntene, sub jurisdicția ecleziastică a arhierului Ungrovlahiei să fi intrat și credincioșii din teritoriile fostei mitropolii de Vicina, acum desființată, sau, cel puțin, o parte a lor.

Odată cu constituirea Mitropoliei Severinului în 1370, asistăm însă la restrângere a jurisdicției mitropolitului Ungrovlahiei. Conform actelor patriarhale el devenea „*mitropolit al unei părți din Ungrovlahia, adică al unei jumătăți*”²³. Din acest moment, sub jurisdicția sa mai intrau doar credincioșii care locuiau în teritoriile de la răsărit de Olt. Această împărțire a jurisdicției se va perpetua atâta timp cât vor funcționa ambele eparhii ale Țării Românești, respectiv până la începutul secolului al XV-lea.

¹⁹ Pentru discuțiile asupra acestei probleme, vezi: V. Mărculeț, *The International Context of the Transformation of Wallachia and Moldavia into Pontic States*, în SIB, XXVI-XXVII, 2002-2003, p. 31-54.

²⁰ Pentru discuțiile asupra jurisdicției mitropoliților Ungrovlahiei, vezi: N. Șerbănescu, *Titulatura mitropoliților, jurisdicția, hotarele și reședințele Mitropoliei Ungrovlahiei*, în BOR, LXXXVII, 1959, 7-10, p. 698-721 (în continuare: *Titulatura mitropoliților*).

²¹ Fr. Miklosich, I. Müller, *op. cit.*, I, p. 383-388, doc. CLXXI/I-II; Hurmuzaki, XIV/1, p. 1-4, doc. III-IV.

²² *Ibidem*, p. 533-534, doc. CCLXXIX.

²³ *Ibidem*, p. 535, doc. CCLXXXI.

Al doilea mitropolit al Ungrovlahiei, Hariton, era în momentul investiției și protos al Sfântului Munte Athos, funcție pe care o va deține în continuare, alături de noua demnitate. Bine văzut și apreciat în cercurile politice și ecleziastice bizantine, el primea și titlul de locțiitor al mitropolitului de Amasia. Titlurile sale, primele cunoscute ale unui mitropolit muntean reflectă demnitățile deținute de Hariton. Astfel, în testamentul sau din iulie 1378, el se intitula „*smeritul mitropolit al Ungrovlahiei, prea cinstit și ținând locul celui de Amasia și protosul Sfântului Munte, Hariton*”, respectiv, „*smeritul mitropolit al Ungrovlahiei, Hariton preacinstit și ținând locul celui de Amasia și protosul Sfântului Munte Athos*”²⁴.

Titlul lui Hariton impune o precizare privind jurisdicția sa. Aceasta și-a exercitat o jurisdicție ecleziastică reală asupra Bisericii Ungrovlahiei, mai exact a celei părți de la răsărit de Olt a Țării Românești, și asupra comunității monahale de la Muntele Athos. În ceea ce privește jurisdicția asupra mitropoliei de Amasia, acesta a fost exclusiv una nominală. Deținerea acestui titlu, i-a asigurat însă o poziție importantă în Marele Sinod Patriarhal.

Odată cu numirea unui titular al Amasiei, Hariton rămâne doar mitropolit al Ungrovlahiei și protos al Sfântului Munte. Titlul său reflectă aceste schimbări, astfel într-un act din iulie 1378 el se intitulează doar „*mitropolit al Ungrovlahiei și protos, Hariton*”²⁵. Asupra acestor eparhii bisericești jurisdicția mitropolitului muntean era în afara oricărei discuții.

La moartea lui Hariton, în scaunul mitropolitan al Ungrovlahiei era transferat Antim de la Severin. Încă din momentul investiției el este și locțiitor al celui de Nicomedia, o funcție eminentamente nominală. Încă din această epocă însă, sub jurisdicția ecleziastică a mitropolitului Ungrovlahiei intrau și credincioșii ortodocși din Transilvania, întrucât formula „*exarh a toată partea unguerească și al plaiurilor*” apare în titlul arhierilor munteni, conform manualului de diplomație bizantin *Ekthesis Néa*, puțin anterior anului 1386, când această lucrare este redactată, cel mai probabil prin 1380-1381²⁶. Exercitarea respectivei jurisdicții ecleziastice de către arhierul Ungrovlahiei este confirmată cert de un act patriarhal din mai 1401, în care acesta este numit „*preasfântul mitropolit al Ungrovlahiei, hypertimos și exarh al întregii părți unguerești și al plaiurilor*”²⁷. După această dată, formula „*exarh a toată partea unguerească și al plaiurilor*” dispăre pentru o lungă perioadă de timp din titulatura mitropoliților Ungrovlahiei.

Această extindere a jurisdicției arhierului Ungrovlahiei și peste munți a fost probabil răspunsul dat de autoritățile bisericești de la Constantinopol prozelitismului catolic, al cărui vârf de lance erau în această parte a continentului Regatul catolic al Ungariei și suveranul său, regele Ludovic I de Anjou. Câteva măsuri inițiate de papalitate și de suveranul angevin sunt revelatoare din acest punct de vedere: dreptul acordat de papa Urban VI fraților minoriți din Vicariatul Bosniei de a înființa mănăstiri

²⁴ DIR, B, p. 28, doc. 21.

²⁵ FHDR, IV, p. 306-307.

²⁶ J. Darrouzèz, *Ekthesis Néa. Manuel des pttakia du XIVème siècle*, în REB, 27, 1969, p. 46 § 18; FHDR, IV, p. 312-313. Pentru datarea formulei „*exarh a toată partea unguerească și al plaiurilor*”, din titlul mitropoliților munteni în 1380-1381, vezi: V. Mărculeț, *Relațiile Imperiului Bizantin și ale republicilor maritime italiene cu Țările Române până în secolul al XV-lea*, Sibiu, 2002, p. 122; V. Mărculeț, *Imperiul Bizantin și Țările Române în secolele XIV-XV*, Sibiu, 2003, p. 100.

²⁷ Fr. Miklosich, I. Müller, *op. cit.*, II, p. 494, doc. DCXLVII; FHDR, IV, p. 266-267.

„Rascia (Serbia, n.n.) în țara lui Basarab și în alte părți vecine acestora” (iunie 1379)²⁸; instituirea unor inchișitori în Moldova și Țara Românească (1 aprilie 1381)²⁹; constituirea la 9 mai 1381 a Episcopiei catolice a Argeșului din inițiativa lui Ludovic I, dependentă de Arhiepiscopia de Kalocsa³⁰.

În ceea ce-l privește pe cel de-al patrulea mitropolit al Ungrovlahiei, din diverse pomelnice ale unor lăcașuri de cult muntene știm doar că se numea Theodoros, fiind și el probabil grec de origine³¹. Orice alte date referitoare la activitatea, titulatura sau aria sa de jurisdicție ecleziastică lipsesc cu desăvârșire.

În primii ani ai deceniului 2 al secolului XV-lea, în fruntea Mitropoliei Ungrovlahiei îl găsim pe mitropolitul Euthymios (Eftimios). Pe două acte din mai și octombrie 1412 păstrate la Meteora, el se intitula „*Euthymios, cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitropolit a toată Ungrovlahia*”³².

Analiza titulaturii arhierelui muntean ne permite constatarea că pentru prima dată după 1370, în titlul mitropolitului re apare formula „*a toată Ungrovlahia*”, ceea ce ne permite concluzia că în epoca în discuție, el își exercita jurisdicția ecleziastică asupra întregului teritoriu al Țării Românești. Întrucât acest lucru nu ar fi fost posibil în cazul funcționării a două mitropolii, informația amintită ne determină să conchidem că la o dată anterioră lunii mai 1412, Mitropolia Severinului, fie fusese coborâtă la rangul de episcopie, fie fusese complet desființată zonele sale de jurisdicție trecând sub cea a mitropolitului Ungrovlahiei.

Constatăm de asemenea că arhierul Ungrovlahiei își asumă acum și titlul de „*arhiepiscop*” care, așa cum preciza istoricul V. Laurent era uzilizat exclusiv de patriarhul ecumenic³³. A fost asumarea lui o uzurpare sau i-a fost conferit de autoritățile patriarhale? Un răspuns categoric la această întrebare este dificil de formulat în absența oricăror informații. Ca urmare, opinie exprimată rămâne în domeniul ipotezelor.

Un răspuns afirmativ nu este exclus, mai ales dacă avem în vedere că perioada coincide cu o tensionare maximă a raporturilor politice munteano-bizantine, îndeosebi datorită pozițiilor divergente adoptate față de diverșii competitori la tronul Imperiului Otoman. Este de altfel bine cunoscut faptul, precizat chiar de unii cronicari bizantini, că în timp ce Mircea I-a susținut pe Musa Çelebi, basileul Manuel II Paleologos i-a susținut succesiv pe adversarii acestuia, inițial pe Süleymân, iar apoi pe Mehmed, viitorul sultan. Nu este deci exclus ca odată cu ruptura politică dintre Țara Românească și Imperiul Bizantin să fi survenit și o ruptură religioasă între Biserica munteană și Patriarhia Ecumenică, expresia ei putând fi asumarea unui titlu patriarhal de către mitropolitul Ungrovlahiei.

În altă ordine de idei, este la fel de posibil ca Mitropolia Severinului să fi fost coborâtă la rangul de episcopie, sufragana Mitropoliei Ungrovlahiei, care își reîntindea astfel jurisdicția ecleziastică asupra „*a toată Ungrovlahia*”. Într-un asemenea caz, pe teritoriul Țării Românești au funcționat în această epocă două episcopii. Ca urmare,

²⁸ Hurmuzaki, I/2, p. 268, doc. CCVII: „*quod in eisdem Rassiae et Basarat, et aliis partibus eis vicinis*”.

²⁹ Ș. Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu Românesc*, Buc., 1999, p. 67.

³⁰ *Ibidem*, p. 68, 135.

³¹ N. Șerbănescu, *Mitropolii Ungrovlahiei*, în BOR, LXXVII, 1959, 7-10, p. 740.

³² Apud N. Șerbănescu, *Titulatura mitropolilor*, p. 699.

³³ V. Laurent, *Contributions à l'histoire des relations de l'église byzantine avec l'église roumaine au début du XVe siècle*, în BSHAR, XXVI, 1945, 2, p. 169-170.

rămâne la fel de posibilă și ipoteza ca titlul de *arhiepiscop* să-i fi fost recunoscut mitropolitului Ungrovlahiei chiar de către autoritățile patriarhale, ca unui arhieru care avea unul sau doi episcopi sufragani.

Euthymios (Eftimios) este ultimul mitropolit al Ungrovlahiei din prima jumătate a secolului al XV-lea pe care-l cunoaștem și asupra căruia deținem câteva sumare informații. Timp de peste o jumătate de secol, până la mijlocul deceniului 7 al secolului al XV-lea, orice știri asupra întâistătătorilor Bisericii Țării Românești lipsesc cu desăvârșire.

Considerații finale. Finalizarea prezentului studiu ne permite formularea următoarelor **concluzii**:

Politica expansionistă promovată de Ludovic I de Anjou, regele Ungariei, în relațiile sale cu Țara Românească la sfârșitul deceniului 6 al secolului al XIV-lea a condus la ruperea alianței cu statul românesc sud-carpatic, instituită prin 1342-1345. Prin 1358-1359, domnul Țării Românești denunță relațiile de vasalitate care-l legau de regele Ungariei asumându-și statutul de *singur stăpânitor*, rupe alianța cu Ungaria și colaborarea cu lumea catolică orientându-se spre aliața cu Imperiul Bizantin, și lumea ortodoxă.

În plan politic, autoritățile bizantine procedează la confirmarea juridică internațională a statutului asumat, recunoscându-i domnului muntean titlul de „*mare voievod și singur stăpânitor*”, iar în plan religios, în schimbul unor concesiuni făcute, precum subordonarea Bisericii Țării Românești Bisericii Bizantine și acceptarea în fruntea acesteia a unor mitropoliți greci numiți de la Constantinopol, în mai 1359, Patriarhia Ecumenică acorda consacrarea canonică Mitropoliei Ortodoxe a Ungrovlahiei, în fruntea căreia era numit mitropolitul Yakintos, fost arhieru al Vicinei.

În ceea ce privește jurisdicția ecleziastică a mitropolitului Țării Românești, până în 1370, când a fost înființată Mitropolia Severinului, ea se exercita asupra teritoriilor „*a toată Ungrovlahia*”, iar după această dată numai asupra unei jumătăți a Ungrovlahiei, respectiv asupra regiunilor de la răsărit de Olt. Încă din 1380-1381, de la investirea celui de al treilea mitropolit, Antim, jurisdicția ecleziastică a arhierului muntean este extinsă și asupra credincioșilor ortodocși din Transilvania în virtutea funcției sale de „*exarh a toată partea unguerească și al plaiurilor*”.

Foarte probabil, la începutul secolului al XV-lea, la o dată anterioară lunii mai a anului 1412, Mitropolia Severinului își înceta existența sau era coborâtă la rangul de episcopie. În aceste condiții mitropolitul de la Argeș își restabilește jurisdicția ecleziastică asupra „*a toată Ungrovlahia*”. În aceeași epocă, în condiții dificil de precizat el își asuma și titlul de „*arhiepiscop*”, utilizat doar de patriarhul ecumenic de la Constantinopol.

Abrevieri

AARMSI – *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice.*

BOR – *Biserica Ortodoxă Română.*

BSHAR – *Bulletin de la Section Historique de l'Academie Roumaine.*

DIR, B – *Documente privind Istoria României. Veacul XIII, XIV și XV. B. Țara Românească (1247-1500)*, București, 1953.

- DRH, D, I – *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările Române*, vol. I (1222-1456), București, 1977.
- FHDR, IV – *Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele istoriei României)*, vol. IV, București, 1982.
- Hurmuzaki I/1-XIV/1 – *Documente privitoare la istoria românilor* culese de E. de Hurmuzaki, vol. I, partea 1: 1199-1345; vol. I, partea 2; vol. XIV: *Documente grecești*, partea I: 1320-1716, București, 1887-1915.
- REB – *Revue des Etudes Byzantines*.
- RI – *Revista Istorică*.
- SIB – *Studii de Istorie a Banatului*.

Résumé

La politique expansionniste menée par Louis I d'Anjou, le roi de la Hongrie, dans ses relations avec la Valachie à la fin de la 6-e décennie du XIVe siècle a conduit à la rupture de l'alliance avec l'état sud - carpatique, créé environ 1342-1345. Environ 1358-1359, le prince de la Valachie dénonce les relations de vassalité qui le lient du roi de la Hongrie, s'assumant le statut de *seul souverain*, il rompt l'alliance avec la Hongrie et la collaboration avec le monde catholique, s'orientant vers l'alliance avec l'Empire Byzantin et le monde orthodoxe. En plan politique, les autorités byzantines procèdent à la confirmation juridique internationale du statut assommé, reconnaissant au prince valaque le titre de «*grand voïvode et seul souverain*», et en plan religieux, en échange de quelques concessions faites, comme la subordination de l'Eglise de la Valachie à l'Eglise Byzantine et l'acceptation en tête de quelques métropolites grecques nommés de Constantinople, en mai 1359, le Patriarcat Oecuménique accordait la confirmation canonique de la Métropole Orthodoxe de la Hungroblaque, en tête de laquelle était nommé le métropolite Yakintos, ancien prélat de Vicina. Après lui se sont succédé jusqu'au début du XVe siècle les métropolites suivants: Hariton, Antim, Theodoros et Euthymios.

(Rezumat tradus de autor)